GAMLA FALUKAMRATER

1996

SPARBANKEN
Vi bryr oss om Falun

Bokia

Blids Bokhandel
Holmgatan 11, Box 122, 791 23 Falun
Telefon 023-280 50, Telefax 023-280 54
bokia.blids@cradle.se

FÖRENINGEN GAMLA FALUKAMRATER

Innehåll

Ordföranden 3
Redaktören 6
Bengt Johansson: *Tal till 1945 års studenter den 20 maj 1995* 8
Bertil Tideström: *31-orna och deras träffar* 10
Gitt Rosander: *Ytterligare Jobsiana* 11
Hans Floderus: *Bombplanet i Grövelsjön* 12
Ulla Britt Tysklind: *Gris i sjönöd* 17
Bengt Carlmarker: *Falun - Buenos Aires* 18
Magnus Hjelm: *Budskap mellan generationer* 21
Klipp ur FK 23
Gitt Rosander: *Från vallpojke i Svärdsjö till VD i Düsseldorf* ... 24
Efterlysning 25
Gitt Rosander: *Karlfeldtbysten* 26
Göran Rosander: *Rutkrossningsutbetalningskassan* 30
Olle Wingborg: *Sigvard Montelius* 32
Styrelsen 34

ÅRSSKRIFT 1996

Ordföranden

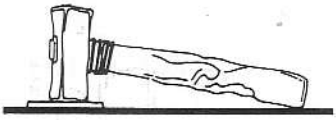

Kära kamrater!

När jag skriver denna spalt sitter jag på en bergstopp i Dalarna. Under våren har jag gått på skola i Insjön och min förhoppning är att jag framdeles skall tillbringa mina dagar här hemma.

Mycket skiftar när man bryter upp från invanda rutiner. Med nya ögon tar jag mig an allt från transporter med kollektivtrafik till källsortering av alla sopor, kontakter med kommunens serviceinrättningar till besök av hantverkare.

Efter tio år i Stockholm är det befriande att uppleva närheten i de kontakter jag får med folk runt omkring mig. Det är inspirerande att se hur varse människorna är sina gemensamma intressen. Det genomsyrar allt.

Det har också varit roligt att syna mitt engagemang i Föreningen Gamla Falukamrater i detta ljus. Vår förening är just en sammanslutning av människor med gemensamma rötter, hur skiftande våra liv än må te sig idag. Ur våra gemensamma rötter stiger gemensamma intressen.

Den tid vi tillbringade på Läroverket, sedemera gymnasiet, var några av våra viktigaste år, år då våra egna vuxenvärderingar formades. Även om detta har skett i skiftande tidsepoker, är det som om osynliga länkar förenar oss. Det blir så tydligt när vi samlas till våra årliga träffa, vår och höst. Från det ögonblick vi samlas inför ett studiebesök, eller en god middag, stiger sorlet. Fastän vi lever så vitt skilda liv, har vi så mycket att säga varandra.

Varje gång överväldigas jag av den värme som omger mig i sällskap med Gamla Falukamraterna.

Inför flytten var jag fundersam över hur mitt engagemang i föreningen skulle te sig framöver. En stor del av vår verksamhet är ju koncentrerad till Stockholm, inte minst för att så många bor där numera.

Eventuella farhågor har kommit på skam. Jag har träffat så många Gamla Falukamrater sedan i julas. Och inte mindre viktigt, jag har träffat många gamla läroverkselever som inte är medlemmar i vår förening. Vissa har inte känt till föreningen, andra känner till den men har inte riktigt sett vad de skulle kunna få ut av ett medlemskap.

Det är väldigt roligt att kunna berätta om hur trevligt vi har, och hur roligt det är att genom våra träffa och denna årsskrift hålla reda på vad som sker i Falun och var våra gamla klasskamrater kan återfinnas.

Jag ser nu fram emot ännu ett verksamhetsår i föreningen, och hoppas att ännu fler skall upptäcka glädjen av att tillhöra det nätverk som vår förening faktiskt utgör.

Har Du synpunkter på verksamheten, eller förslag på personer som ännu inte är medlemmar och som vi i styrelsen borde kontakta? Hör av Dig till någon av oss som sitter i styrelsen.

Mot slutet av i denna årsskrift hittar Du våra adresser och telefonnummer.

Tills dess...

Hic! Haec! Hoc!

Ann Lewis Lloyd
Ordförande

I Dalarna har de flesta sina försäkringar i Dalarnas.

DALARNAS FÖRSÄKRINGSBOLAG

AVESTA 0226-560 35, BORLÄNGE 0243-159 25, FALUN 023-930 00,
LUDVIKA 0240-138 55, MALUNG 0280-130 95, MORA 0250-178 10

Redaktören

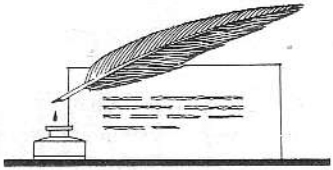

När jag gick in i uppgiften att fungera som redaktör för GFK:s årsskrift hade jag ambitionen att skriften skulle komma i falukamraternas händer medan det ännu fanns något kvar av år 1996. Det visade sig dock att en nybliven pensionärs tillvaro blev mera fylld än jag föreställt mig, så det har redan blivit 1997 när jag skriver detta.

På grund av några tekniska problem har detta inneburit att skriften inte når Er förrän sommarsolen börjat värma men den som väntar ....

Själv är jag en glad - och naiv - amatör, som skall ta över efter Rune Sjödén och all hans erfarenhet. Uppgiften att vara redaktör för årsskriften, som är medlemmarnas direkta kontakt med föreningen, känns angelägen och ansvarsfull. I Runes anda skall jag försöka fylla numret med glimtar från både idag och igår, både vad gäller skolans värld och falubygdens.

Som utlokaliserad falubo har jag inte längre den direkta kontakten med vad som sig i staden tilldrager och har därför utnämnt min studentkamrat och tillika vän och skolkamrat sedan 1942, Kerstin Heidenberg (Skoglund) till "lokalredaktör". Hon har försett mig med falunyheter som jag kan tänka mig kan intressera falukamrater i förskingringen.

Men - minns att årsskrifterna blir vad medlemmarna gör dem till, så tveka inte att höra av Er till redaktören med stort som smått av intresse för falukamraterna, som ett tips eller i färdig skriftlig form!

Krigstiden blir återigen levande för oss som var med genom bidrag från Bengt Johansson, Hans Floderus, Bengt Carlmarker och Bertil Tideström.

Själv har jag ett mycket tydligt minne av hur jag som knappt åttaårig fann min mor i tårar allt medan kyrkklockorna dånade en vanlig vardag. Svaret på min oroliga fråga om vad som hänt var "Kära barn, det är krig och allmän mobilisering, pappa som officer måste ut i kriget." Sedan såg jag inte mycket av honom förrän efter 8 maj 1945, då kyrkklockorna förkunnade att det var fred igen, allt medan vi i 3^{5} hade skrivning i tyska i aulan.

Men nu gäller det 1996 som har deklarerats som Migrationens År.

Ett par av årsskriftens artiklar anknyter till detta och till Runes förhoppningar i förra årsskriften att vi ska få ta del av minnen från falukamraters liv i utlandet. Jag noterar att både Bengt Carlmarker och Janne Holmsved verkat inom det som under min skoltid var Sveriges basnäringar.

"Utlandsfalukamraten" Magnus Hjelm, som f.n. tjänstgör som professor i patologi i Hong Kong, har valt att ta upp framtiden i sitt tankeväckande inlägg. Dels gäller det att vi av studentårgångar från 1950 och framåt tar vårt ansvar för "historien" genom att dela med oss av minnen, tankar och erfarenheter så som många av våra äldre kamrater har gjort, dels att ta vara på alla de möjligheter som den nya tekniken erbjuder.

En spännande utmaning som jag hoppas skall tända många!

Två gamla falukamrater som varit sällsynt engagerade i hembygden och dess historia finns inte mer bland oss, Sigvard Montelius och Göran Rosander. Årsskriften minner om dem båda.

Görans doktorsavhandling om dalfolkets herrarbetsvandringar inom och utom landet är ytterligare en referens till migrationsåret.

Erik Axel Karlfeldt har aldrig gått i Falu skola, men har ändå anknytning dit . Jag har gått på jakt efter hans byst, inspirerad av Bertil Tideströms artikel i 1985 års årsskrift.

Döm om min häpna glädje, då jag strax före jul i telefon får höra en vänlig röst som presenterar sig som Bertil Tideström och som undrar om det är för sent med en artikel.

Klart att jag vill bereda plats åt Bertil, som tog studenten samma år jag föddes, så var så goda!

Gitt Rosander, med god hjälp av Anders Miller för det tekniska!

FÖRENINGEN
Gamla Falukamrater

ELEKTRISKA FEL

RING

CARLGRENS EL

Tel. 023-260 40

STORTRÄFF 1995

"Tal till 1945 års studenter den 20 maj 1995"

Snart har två år gått sedan storträffen 1995. Ännu ett minne därifrån kommer här, ett minne som även anknyter till fredens år 1945. Bengt Johansson höll följande tal.

Fredens budbärare

Vi som tog studenten 1945 kommer alltid att betraktas som fredens budbärare. Det var freden - inte studenterna - som firades dessa skickelsedigra dagar i början av maj. Folk samlades i massor på Stora Torget och sjöng och hurrade. Trots god hjälp av Dalregementets blåsorkester kunde vi knappt göra oss hörda, där vi kom marscherande på Åsgatan sjungande studentsången. På kvällen for norrmännen runt på lastbilar och sjöng och skrek: "Seiern är vår!" Detta om studentfirandet.

Men inte blev det någon fred för oss - i varje fall inte för grabbarna. Vi fick rycka in till militärtjänstgöring med omedelbar verkan enligt då gällande krigslagar och slapp inte loss förrän efter 15 månader. Årets snöfall i maj kan ses som en reminiscens av maj 1945. I dag för jämnt 50 år sedan marscherade flera av vår årskurs in på Lv 2:s kaserngård i Linköping - i två decimeter nysnö! Föga uppmuntrande.

Studenterna

Men åter till studentlivet. Vilka var vi då, dessa 1945 års studenter? Flickorna var ju som vanligt glada och trevliga men framför allt flitiga! I L:IV hade vi en trevlig flicka, Kerstin Kellgren, som dessvärre inte finns bland oss längre. Det var en liten härdsmälta, som förvred huvudet på oss grabbar. Vi inbillade oss också, att hon förvred huvudet på lärarna för hon skrev fem (5) stora A:n i studenten av fem möjliga, dessutom i ett av de ämnen, som hon lämnat på ett tidigt stadium. Det är bara ett exempel på våra flickors studieflit.

Grabbarna då? Som vanligt är bland tonåringar var de långbenta, högljudda och stökiga i största allmänhet. På något undantag när var väl heller inte fliten så framträdande. De sysslade med allt utom läxor. I dessa ofredens år skulle man ju bereda sig att försvara landet mot inkräktare, så det var hemvärn och skolvärn med skytte, orientering, riksmarscher mm. Det spelades handboll och sparkades fotboll. Somliga bedrev sanitär olägenhet genom att spela flöjt och fiol. Hur man ur denna samling lyckades sålla fram tre professorer och en justitiekansler är för mig en fullkomlig gåta. Ja, Ingvar / *Gullnäs* / var flitig, det måste man medge. Men de övriga levde nog mest på en utpräglad begåvning.

Bland studentkamraterna har man ju sina favoriter. För mig var Åke Espmark, som dessvärre inte kan vara med oss här i kväll, den store idolen, född och uppvuxen i byn Äspnäs i norra Jämtland med utsikt över fjällvärlden. Han hade allt det jag saknade. Bland annat hade han ett herbarium med 600 växter, varav många sällsynta orkidéer. Dessutom hade han en helt sagolik

spänst. Jag såg honom på samma dag ta fem skol-DM i fri idrott. Om jag minns rätt var det 100 meter, längd- och höjdhopp, kula och diskus. Och detta med 38 graders feber. Men TVAR var inte uppfunnen då!

Men vänta till vintern, tänkte jag, då blir det skidor. Jag tränade allt vad jag kunde och var ganska säker på att gå segrande ur striden, alldenstund som jag visste, att Åke, som var ganska bekväm, inte stått på skidorna den vintern. Jag fick stryk med 10 minuter på milen! Det dröjde länge innan jag repade mig från detta nederlag. Det är som med älgen: På sommaren repar han i sig skott efter skott men efter skott på hösten repar han sig sällan. Åke hade ett utseende, som förde tankarna till en ung grekisk gud och han tog raskt hand om den snyggaste flickan. De brukade gå armkrok i skolparken på rasterna, vilket föranledde rektor A. Vikar att använda en hel morgonbön till att beskriva det djupt omoraliska i att gå armkrok, vilket förbjöds vid vite av anmärkning. Jag tror att lärarna t.o.m. jagade elever, som gick armkrok på stan!

Lärarna

Därvid är vi inne på vårt förhållande till främmande makter, som Kungen brukade säga, d.v.s. lärarna. Vi hade många närmast fantastiska lärare. För mig var Wingårdh den store favoriten. Men i många stycken var vårt förhållande till lärarkåren något ambivalent. Ingmar Bergman hade ju då regisserat filmen "Hets", som väckte stor debatt inom skolan. Vi identifierade strax 3-4 av våra lärare som jämlika med Caligula. Normalt brukar det vara elever som religeras men något sådant drabbade inte vår årskurs. Däremot ledde debatten till att en av lärarna fick sluta, vilket var något mycket unikt på den tiden.

Studentexamen

Kanske var också denna turbulens en av anledningarna till att vi en av examensdagarna fick vänta i två timmar på att lärare och censorer skulle bestämma sig - allt medan regnet skvalade ned över våra väntande anhöriga!

När vi till slut flög utför trapporna var det som fredens vita duvor. Låt oss höja en skål, inte bara för freden, utan särskilt för 1945 års studenter, en utsökt årgång! Vi tänker då särskilt på dem, som av olika anledningar inte kan vara med oss här i kväll. SKÅL!

Jubileér

P.S. Beträffande våra jubileér kan nämnas, att vi genom klok planering lyckats förlägga två av dessa på residenset under Ingvars 6-åriga mandat, där han och Rut varit vänliga nog att upplåta dessa ståtliga lokaler. Vi har också varit på Grycksbo Bruk och på Rottneby herrgård under ledning av Karin */Ekwall-Nisser/*. Årets jubileum har vi firat på Hyttnäs gård i Sundborn med avslutning hemma hos Kerstin och Lennart Pettersson. Som hedersgäst har Anders Frieberg, dotterson till Carl Larsson, deltagit, tillika kurskamrat till mig och Hans Carlborg. D.S.

Bengt Johansson

31-ORNA OCH DERAS TRÄFFAR

Denna årsskrifts äldsta skribent kommer från en oförliknelig studentårgång vars träffar vi fått ta del av under åren. Den här gången blir det dubbelt upp.

GFK:s årsskrift för 1995 undgick vårt idoga rapporterande. Trogna vår tradition hade vi i alla fall mötts också det året, så nu måste här redovisas en dubbel träffbild i årets skrift.

1995

Storträffen 1995, lörd. 20 maj, gällde ju inte något jämnt år för vår del, utan vi föredrog med ålderns rätt att i stället samlas i lugn och ro dagen före.

"Vivant Vestmannias ..." som vanligt vid Wallinbysten, fortsatt sång, både skolvisor och mera högstämt uppe i aulan - med Erik Yrgårds stödjande anslag på flygeln. Och så, färd på småvägarna över Aspeboda kyrka och Ornässtugan ner till vårt hemvana högkvarter och nattkvarter, Rankhyttans herrgård. Den här gången bidrog tre deltagande kära hustrur till att berika samvaron och fylla ut kamratkretsen till tio personer.

Om den egentliga GFK-träffen skall ändå nämnas att några av oss nästa dag återvände till Falun och deltog i förmiddagens högtidligheter med överlämnandet av de Jobska samlingarna i museets trygga förvar.

Till avdelningen träffar må väl också räknas att Kungl. Dalreg. på fredagens morgon hade kallat till högtidlig mönstring av sitt gamla fältregemente från beredskapsåren 1939-45. Detta föranledde soldaterna 85 58/31 Carlsson

31-orna i Par Bricols festsal i Bellmanshuset vid Urvädersgränd 21 maj 1996. Fr.v. Olle Halldén, Sven Fremling, Birger Nordin, Erik Yrgård, Anders Schwanbom och Bertil Tideström.

(Yrgård) och 90 58/31 Tideström att inställa sig på kaserngården, var och en vid sitt compagnie från I bat, I 13 med förläggning i Korpikå krigsvintern 1939-40. - Så nog blev här kamratträffar allt!

1996

Och nu var det 1996. Jämna år för 31-or och totalt 65 år. Intjänad pensionsålder efter mogenhetsexamen, om man så vill.

Med mogenheten följde insikten att en resa upp till Falun för en enda dags träff kunde vara onödigt krävande samt att förbindelserna med Stockholm fungerar väl så bra. Vännen Birger Nordin, som för några år sedan tog emot oss uppe i Älvdalens björnmarker, arrangerade nu lika perfekt för besök i Stockholm med omnejd. (Där man f.ö. trodde sig ha haft björnbesök just i våras!)

Samling i Bellmanshuset vid Urvädersgränd, ett par kvarter bara från T-bana Slussen. Också i år ställde sju gamla examenskamrater upp och därtill fyra damer. Vad sägs om att vi fick bänka oss i Par Bricols stora sal, fick sakkunnig guidning i Bellmans gamla våning och sedan kunde avnjuta dagens första ackord från Erik Yrgårds - inte luta - men väl gitarr. Vår egen husgitarr.

Några kvarters promenad till väntande lunch i egen disponerad källarlokal och till sist bekväm busstur ut till Birgers charmiga våning i Nacka.

Minnena och känslorna därifrån behåller vi väl för oss själva, men en gammal Jobssång kommer mig i tankarna.

Kvällen stundar och solen går neder
och vårt nöje skall slutas i dag.
Aldrig stundar för oss eller Eder
en så'n säll eller nöjsammer dag.

Och ändå drömmer nu 31-orna om nästa års träff!

Bertil Tideström

Ytterligare Jobsiana

Höstterminen 1942 började jag i 1:5a; liten, rädd och blyg i den stora skolan. Tidigare hade jag gått i seminariets övningsskola och kontrasten mellan de lärare (=lärarkandidater) jag hade där och dem som mötte mig i lärdomsskolan var stor och skrämmande.

Mest skrämmande av alla var Anders Jobs, stor, mörk och yvig. Efter vad jag tror vikarierade han för Calle Rogberg under dennes militärtjänstgöring.

Första lektionen bestod av att var och en utefter bänkraderna skulle sjunga en vers. Kanske satt vi i bokstavsordning, jag satt i alla händelser bland de sista.

När det till slut blev min tur, viskade jag förlamad av skräck: "Jag kan inte sjunga." - "Vem avgör det, du eller jag?" kom det bullrande svaret. "Du", svarade jag och ville i nästa sekund sjunka genom jorden.

Att dua en magister var ju ett majestätsbrott på den tiden - även i Dalarna! Resten av lektionen är höljd i barmhärtighetens dunkel.

Red

BOMBPLANET I GRÖVELSJÖN

Hans Floderus, student 1943, låter oss här få ta del av en spännande händelse långt utöver det vanliga för en skolyngling. Berättelsen väcker säkert känslor och minnen hos alla som upplevt krigsåren.

Luftbevakning

När tyskarna angrep Norge den 9 april 1940 blev oron stor i Sverige att även vi skulle angripas. Många militära posteringar sattes ut efter svensk-norska gränsen.

I Dalarnas nordligaste hörn, där Grövelsjön ligger, placerades en armépostering vid vägen till Valdalen och en luftbevakningsgrupp vid Storsätern.

Man insåg dock snart att de som dygnet runt turades om att spana efter flygplan bättre behövdes för att sköta jordbruk och andra arbeten. De kunde ersättas av frivilliga ungdomar. Skoleleverna fick ledigt från skolan om de deltog i luftbevakningen. Det var många som anmälde sig och fick åka upp mot norska gränsen.

I juni 1940 var en grupp från läroverket i Falun förlagd till Storsätern, en halvmil från Turiststationen vid Grövelsjön, som hade invigts 1937. Stationen hade ingen nämnvärd verksamhet detta år på grund av krisläget.

Gruppen bestod av Rolf Magg, skolans bästa idrottsman, som var vår chef, Leif Brundin, Hans Floderus, Staffan Holck-Clausen, Stig Morberg, Bengt Pershagen och Arne Wallfelt samt kockan Sigrid Fehrm från Vansbro.

Flygplan siktas

En söndagskväll den 2 juni vid halvåtta tiden hörde vi ett flygplan i riktning mot Grövelsjön och såg det också en

Stående f v: Leif Brundin, Staffan Holck-Clausen, Rolf Magg. Sittande f v: Stig Morberg, Bergt Pershagen, Sigrid Fehrm, Hans Floderus, Arne Wallfelt.

kort stund över trädtopparna. När ljudet upphörde gissade vi att planet hade gått ned på sjön. Vi begärde i telefonen: "Luftförsvarssamtal, Luftbevakningen, Falun". Detta bröt alla pågående samtal på linjen. Vi gav vår stations beteckning: "62121 Adam" och sedan följde en rad siffror som var den överenskomna koden för våra observationer.

Våra gissningar om landningen hade vi inte någon kod för och vi fick inte säga någonting utanför koden.

Jag minns att jag var förargad över att vi inte kunde tala klarspråk med centralen för planet kunde ju vara på svenskt område och ett svenskt plan borde ha sänts upp för att kontrollera detta. Arne Wallfelt och jag kom överens om att vi nästa morgon skulle gå till sjön för att se om där fanns något flygplan.

På måndagsmorgonen gick vi iväg i civila kläder. På väg mot sjön hörde vi åter ett flygplan i riktning mot sjön men ljudet upphörde snart. När vi kom fram till sjön lånade vi en båt och rodde norrut längs den sex km långa sjön.

I den bortre delen av sjön fann vi flygplanet i vattnet nära stranden. Vi visste inte om det var på svenskt eller norskt område.

Vi såg ingen människa och befarade att besättningen hade omkommit inne i planet. Det visade sig dock vara tomt och vi gick ombord. Vi såg husen i norska Sylen men det var på så långt avstånd att vi inte kunde uppfatta om det fanns folk där.

Planet hade flera kulhål. Några bomber var placerade på vingarna. Vi gissade nu att det flygplan vi hört under vandringen till sjön hade hämtat besättningen och vi tyckte då att vi kunde plocka med oss några souvenirer från planet, som var halvfullt med vatten.

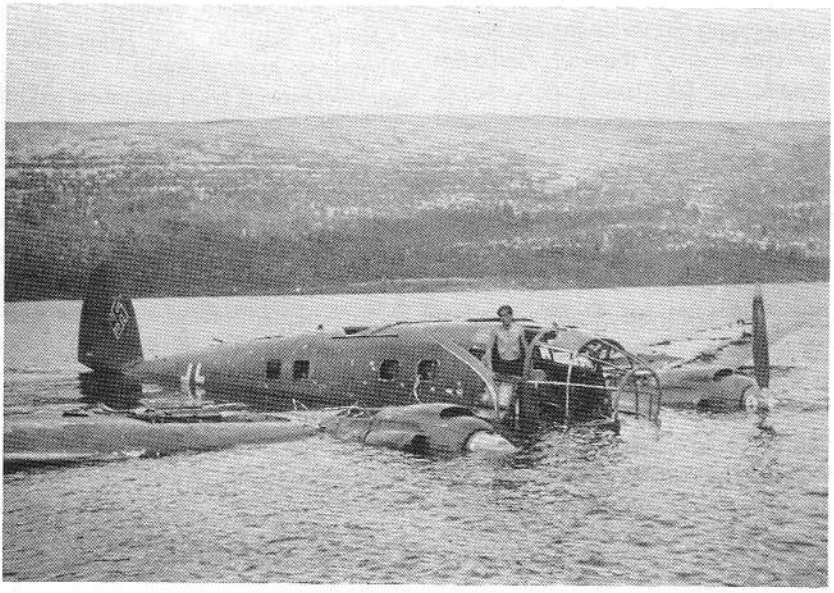

Vi började leta men efter en stund hörde vi ett flygplan och blev rätt ängsliga för det måste väl vara tyskarna som kom tillbaka. Jag gömde mig inne i planet och Arne tog båten och gömde den och sig själv under en buske vid stranden. Planet flög över Sylen och sedan ut mot oss och jag tyckte inte att jag hade något bra gömställe. Men planet hade inga pontoner, det flög över oss och vidare västerut. Vi kunde fortsätta att leta souvenirer och hittade ett kul-

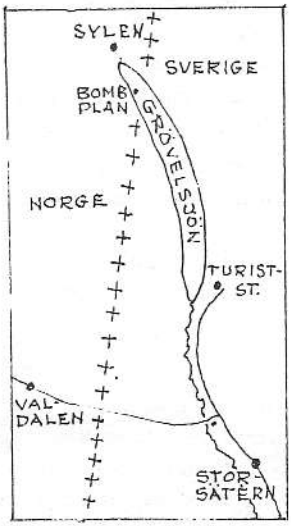

sprutemagasin fullt med patroner, litet kartor och andra saker.

Plötsligt hörde vi skott från Sylen. Vi trodde det var norrmän, som försökte skrämma oss för att de ville ha planet och innehållet för sig själva. Nu visste vi att vi var iakttagna och misstänkte att vi var på norskt område. När vi såg att en båt var på väg till oss beslöt vi att ge oss därifrån. Kulsprutemagasinet var så stort att det inte gick att gömma i båten så Arne gömde det på stranden. Så började vi ro utåt och mötte båten med två norrmän.

Det såg ganska hotfullt ut för de hade en kulspruta uppställd på ruffen men de sa bara åt oss att ge oss iväg från planet. De var inte intresserade att tala med oss.

När Arne och jag kom tillbaka till Storsätern och berättade om planet beslöt vår chef Rolf Magg och Staffan Holck-Clausen att gå till planet för att kontrollera läget på planet i förhållande till gränsen. De gick till fots hela vägen samma dag. Även de hörde skott från Sylen, trots att de inte gick ombord på flygplanet. När de var på hemväg stötte de på några män som slagit läger vid sjön.

Det var stor osäkerhet från båda sidor när de möttes, men det visade sig vara norrmän som gått in på svenskt område undan tyskarna.

Numera vet vi följande:

I gården Sylen vid sjöns norra ände bodde den norska familjen Johan och Kristina Ryvang med barn. De såg flygplanet komma från väster. Det var ett tvåmotorigt tyskt plan med hakkors och järnkors på sidorna. En motor stod still och Sylenborna förstod att planet skulle försöka nödlanda. Det gjorde några svängar över sjön och gick sedan ned i vattnet med ett stort plask, kanade in mot stranden och stannade tio meter från stranden stående på botten med halva planet över vattnet.

Det visade sig att det hade landat endast 300 m från svenska gränsen på norskt område.

I Sylen undrade man vad som hade hänt med besättningen. Ryvangs tog så småningom en båt och rodde till planet.

Där möttes de av hotande vapen. Besättningen på sex man hade vadat iland och förskansat sig på en kulle med en uppsatt kulspruta och begärde nu att tre man skulle få följa med till gården för att ringa till sin bas efter hjälp.

Så skedde. Sonen Edmund Ryvang hade gått till fots för att se vad som hänt men röjde sig inte för tyskarna.

Telefonstationen i Elgå hade dock söndagsstängt. I väntan på att den skulle öppnas på måndagsmorgonen fick norrmännen ro efter de tre övriga besättningsmännen och utrustningen.

I gården tvingade tyskarna till sig mat, dryck och husrum. De sov sedan i skift medan en beväpnad vakt gick runt på tunet.

På måndagsmorgonen fick tyskarna kontakt med sin bas. Edmund uppsnappade litet av samtalet: bombning i Narvik, motorfel, nytt flygplan. Sedan dröjde det inte länge förrän ett flygplan från basen dök upp, men det gällde endast rekognosering för något sjöflygplan fanns tydligen inte tillgängligt.

Planet försvann igen men återvände för en ny rekognosering en timme senare.

Den tyska vakten såg i kikaren våra besök vid planet men besättningen behövde sova. Vakten sköt några skott mot planet och beordrade två norrmän att ta båten och köra bort oss. Norrmännen var också trötta och hade hellre velat sova.

Tidigt på tisdagsmorgonen den 4 juni kom en flygbåt från den tyska flygbasen. Den landade vid Sylen och tog med sig besättningsmännen och deras utrustning. De for ut till flygplansvraket, hämtade mera utrustning och tog bort bomberna från vingarna.

Två norrmän följde också med i båt och Edmund Ryvang tog ett foto av de båda planen. Före avfärden lovade tyskarna att norrmännen fick ta vad de ville ha av det som fanns kvar på planet. När flygbåten lämnade Grövelsjön gjorde den av någon anledning en sväng över vraket och slängde ned brandbomber mot det men träffade inte. Så försvann flygbåten mot väster.

En kulspruta hade tyskarna av misstag lämnat efter sig på gården och Edmund kunde senare fiska upp elva magasin från sjöbotten under planet. Kulsprutan behövde dock aldrig komma till användning.

Förnyat besök

Senare på tisdagen gjorde Stig Morberg och jag en fotvandring fram till flygplanet. Stig ville se planet och jag ville hämta kulsprutemagasinet. Stig hade kamera med sig. När vi kom fram visade det sig att en båt med fem norrmän hade kommit dit och att de gått ombord på planet. De lät även oss komma ombord och Stig tog några fotografier.

Norrmännen berättade nu för oss om tyskarnas vistelse i Sylen och om deras avfärd. Jag berättade att vi var luftbevakare men sa ingenting om mitt tidigare besök. Det var tydligt att norrmännen ansåg att de ägde planet. När vi gick därifrån tordes jag inte leta efter kulsprutemagasinet och vid ett nytt besök en månad senare tillsammans med Bengt Pershagen kunde jag inte återfinna det.

Dagen efter tyskarnas avfärd kom Sverre och Edmund Ryvang till den arméposterings som låg vid vägen till Valdalen och berättade om flygplanet. Det var en nyhet för posteringen, som inte hade märkt någonting av händelsen.

En man i posteringen, Karl Stickå, berättade detta sedan Moratidningen 1992 efterlyst någon som kunde veta något om flygplanet. Han tvivlade på att vi legat så nära dem och att vi passerat dem på väg till Grövelsjön. Förklaringen är den att vi inte visste om denna postering och de kände inte till oss. Vi tillhörde inte samma vapenslag.

Kulhål

En besökare på Grövelsjöns turiststation berättade för några år sedan för en färdledare att han varit luftbevakare i Härjedalen vid tiden för nödlandningen. Ett tyskt flygplan hade då flugit över honom, han hade haft sitt gevär och slängt iväg ett skott.

Han menade att det var han som stoppat motorn. Detta är osannolikt. Planet kom västerifrån och hade många kulhål.

Återanvändning

Familjen Ryvang fick efter krigsslutet rätt från norska staten att överta flygplansvraket. Av landningshjulen gjordes en hästkärra och av sporrhjulet en skottkärra. Av sidenet i fallskärmarna syddes skjortor och blusar och av lädret runt bensintankarna gjordes skor. Plexiglashuven framför föraren, ratt och motorinstrument användes till båten "Olav" som tar 20 passagerare på Grövelsjön. 700 l bensin och olja kom

Klockan 05 på morgonen. Tyskarna till vänster och norrmännen till höger. Tyskarna skall snart lämna byn Sylen med den flygbåt som de har ringt efter.

väl till pass. Delar av en av motorerna ingår i ett plan på Krigsmuseet i Oslo.

"En svensk tiger"

När Bengt Pershagen 1992 forskade i Dalregementets arkiv efter handlingar från Luftförsvarscentralen frågade en intresserad överste Ruben Schultz varför vi inte tog reda på vad tidningarna skrev om nödlandningen när den ägde rum. De skrev ingenting, för ingen tidning fick något tips om detta. Dels var vi ålagda att tiga med vad vi visste om försvaret, dels undrade vi vad befälet skulle göra om de fick veta att vi varit inne i Norge. Först 1962 skrev Björn Fontander en artikel om planet i Dagens Nyheter. I Falu Kuriren berättade min studentkamrat Ingrid Thor utförligt om händelsen 1995.

Vi kom tillbaka till skolan lagom till sommarlovet. Ingen lärare frågade efter eventuella upplevelser och jag vet inte hur mycket vi hade velat berätta.

Motståndet i Norge gavs upp den 10 juni 1940 och kapitulationen skedde den 14 juni.

Än i dag ligger bombplanet kvar på den ursprungliga platsen i Grövelsjön. Planet är utan hjul och motorer - se bild - och andra löstagbara saker. Många turister har besökt platsen under de 56 år som planet legat där.

Hans Floderus

GRIS I SJÖNÖD

Vid en träff med några av mina studentkamrater ställde Ulla Kristensson (Wallenström) några gamla falubilder till mitt och årsskriftens förfogande. När Ulla Britt Tysklind fick syn på en bild av en båt vid namn Najad drog hon sig till minnes en historia hennes mor brukade berätta. Ulla Britts morföräldrar Erik och Anna Appelqvist hade en gård i Eriksberg vid Runn och ungefär 1910 utspelade sig där följande händelse.

Familjen Appelqvists gris älskade att bada och hade gott om tillfällen, då Runn låg lockande nära. En söndag var det dags för ett dopp igen. Då närmade sig ångaren Najad, som var på väg in till Slussen efter en söndagstur på Runn. Båtturisterna upptäckte den simmande grisen utanför Erikslund, mitt emot Slussen. Alla rusade till relingen, varvid båten fick ordentlig slagsida. Många ropade förfärade: "Grisen drunknar, grisen drunknar". Nasse fortsatte oberört sin färd hem mot stian.

Hemma väntade de två hundarna som kom när man ropade Konjack. Namnen var ju Con och Jack!

Ulla Britt Tysklind

FALUN - BUENOS AIRES

I förra årsskriften fick vi ta del av Gösta H Cedervalls erfarenheter som tekniker i stora världen. I detta nummer berättar den jämnårige Bengt Carlmarker om en ekonoms liv i framför allt Sydamerika. Red. var nyfiken att höra Bengts reflektioner över skillnader mellan Sverige och Argentina eller mellan Falun och Buenos Aires. Bengt kunde inte komma på några utan kommenterade: "Rent allmänt kan man väl säga att den internationella typen av person ej känner sig som hemma någonstans - vilket faktiskt inte är bara negativt."

Student och resenär

Jag tog studenten i Falun 1943 - i december. Mina enda kurskamrater var Lars Augustinsson och en flicka, som hette Lotten Nordmark (?). Jag hade försökt i vanlig tid i juni men kuggades i spec.matte av - ja, jag skall inte nämna några namn. Lars A hade jag kontakt med för några år sedan - han har en villa i Haverdal i södra Halland, där han brukar tillbringa den svenska sommaren.

Jag tänkte bli flygare som min bror och min kusin, men det var fortfarande krig och en massa aspiranter, så därav blev intet. Efter kortare eller längre sejourer på Ljungbyhed, på Handelsgymnasiet i Göteborg, som korrespondent på Stjernfors-Ställdalen och Billingsfors-Långed kom jag till Paris i oktober 1948, även där som korrespondent och blev kvar till slutet av 1950. Förutom språket lärde jag mig en hel del som ung man i Paris! Jag var anställd i Nordling, Macé och Gustaf Nordling Fils och var något av en protegé till gamle generalkonsuln Raul Nordling. Jag sysslade mest med sågade trävaror och minns hur jag följde med Raul och en del franska trävaruköpare till Stockholm och Grand Hotel. Det var tider, det!

Jag anställdes i Ekman & Co i Göteborg från slutet av 1951 till början 1956. På Ekmans kom jag ut på långfärder, till Italien, Frankrike och Nordafrika 1952 och till Latinamerika 1954 och sist - men inte minst - hittade jag min fru och livskamrat i Göteborg. Vi gifte oss den 23 maj 1953 och vi fortsätter att leva tillsammans!

Argentina

Så for vi då till Argentina och ankom till Buenos Aires den 12 januari 1956. Där blev jag sedermera pensionerad från V.D-posten 1988. Vi har faktiskt ännu inte flyttat därifrån för gott! Det betyder att vi bott mer än vårt halva liv i Argentina. Det är litet svårt att få perspektiv på en så lång tidsperiod, så låt oss börja med de viktiga händelserna.

Familjen

Först och främst fick vi tre vackra döttrar, födda 1960, 1961 och 1967. (Vi startade litet sent som synes.) Carola och Carina bor kvar i Buenos Aires och är gifta med två trevliga argentinska pojkar. Den yngsta, Carlotta, bor för tillfället i Spanien men som sina systrar känner hon sig mest som argentinska och något som svenska. Hittills har vi blivit begåvade med två underbara barnbarn, Catalina och Marcus, fem resp tre år gamla (Carina är mamma).

Arbetet

Som en annan händelse av vikt får man väl taga jobbet. Jag kom ut till Argentina för Ekman & Co som V.D. och var kvar där till 1969, då jag flyttade över till Stora Kopparberg, som sedermera blev Uddeholms AB, vilket berodde på förändringar tillkomna i Sverige. I själva verket har jag bara bytt jobb en enda gång i Argentina, 1969, då jag gick från Ekmans till Stora Kopparberg. För min del betydde det att jag lämnade pappers- och massabranschen och blev stålman på heltid.

Egentligen var detta att komma till Stora Kopparberg som att komma hem. För det första var jag ju falupöjk, för det andra var min far anställd i Bergslaget som bokföringschef och för det tredje låg vårt huvudkontor för specialstålen i Söderfors, där jag tillbringat två sejourer, 1931-32 som liten pojke samt 1945 som praktikant. Tiden från 1969 till 1976, då Uddeholm köpte specialstålverken av Stora Kopparberg, var utan tvekan den lyckligaste i vårt liv. Dels gick affärerna i Argentina förträffligt (jag ökade personalen från 4 till 45 personer), dels gjorde vi ett avtal med en lokal ståltillverkare, som bland annat hade det goda med sig att min dåvarande chef, Bo Berggren, vid ett flertal tillfällen besökte Argentina, vilket grundmurade vår vänskap och - i varje fall från min sida - aktning. Jag har aldrig haft en bättre chef.

Från 1974 till 1981 hade jag dessutom en svensk ekonomichef, Lars Georg Jonsson, från Mora och Sollerön, som tillsammans med sin fru Anna-Kajsa hjälpte till att göra tillvaron ljus för oss. Lars - som jag fortfarande har kontakt med - har gått många öden till mötes, bland annat var han i många år på åttiotalet Uddeholms chef i Spanien med placering i Barcelona. Efter en sejour i Chicago - där tyvärr Anna-Kajsa mycket tragiskt gick bort - är han för närvarande på Kanarieöarna i ungefär samma position som den när jag anställde honom - på Kanarieöarna - till Argentina 1974.

Bostad

Vi talar om viktiga händelser och bostaden hör utan tvekan hit. Ekmans köpte redan 1960 ett hus till oss i förstaden San Isidro, ett hus som var under byggnad och som ingen hade bott i. Det är något visst med att sätta alla träd och buskar själv! När vi flyttade in fanns absolut ingenting i den vägen och när vi så småningom flyttade ut i slutet av åttiotalet var det inte nog med att alla träd var fullvuxna, utan vi hade också fått lov att gallra! Det växer bra i värmen och fukten! Buenos Aires är dock tämligen lyckligt lottat i det avseendet - paradiset utan orm, som jag brukade kalla det. Nåväl, vårt hus blev efter några år utrustat med swimmingpool och när jag övergick till Stora Kopparberg köpte Bergslaget huset av Ekmans för den summa i kronor som Ekmans betalat! Fördelaktigt, framför allt som Bergslaget överlät huset på mig, på samma villkor!

Alla tre flickorna - så gott som - föddes när vi bodde i San Isidro, utom Carola, som var två månader när vi flyttade in. Ja, vi var lyckliga i San Isidro, där vi kom att tillbringa tjugoåtta år av våra liv.

Golf

Inget vore fullständigt om jag icke nämnde golfen. Jag blev biten redan 1957 och höll på så länge benen höll, till 1992. Från 1959 till 1989 spelade jag tävling två gånger i veckan, lördag och söndag - alltid tidigt på morgonen. Det var ingen skillnad för min fru och mina flickor - på vardagarna jobbade pappa och på lördag/söndag spelade han golf. Vad jag alltid höll fast vid var att vara hemma till lunch, som dock ibland blev litet sen - det skall medgivas. Jag blev aldrig någon stor golfare - mitt lägsta handicap var 11, och mellan början på sextiotalet och slutet av åttiotalet spelade jag på handicap mellan 11 och 14.

På hela denna tid - närmare 30 år - hade jag en partner, Valentin Puigmarti i Four Ball Best Ball, och otaliga är de priser vi samlade tillsammans under årens lopp. En av våra hemligheter var att vi aldrig bråkade på varandra även om partnern hade en dålig dag och hade svårt att göra någonting rätt. Valentin var en stor man och jag håller honom i kärt minne.

Förändringar

Som brukligt är, var det upp och ned med affärerna. Vi blev drabbade av den så kallade stålkrisen, med den förvärrande omständigheten att vi fått en argentinsk regering som hyllade ett öppnande av importen. Detta medförde att det för våra kunder blev billigare att importera det färdiga verktyget i stället för att importera stålet därtill och tillverka verktyget i Argentina. Jag fick lov att draga in på personalen, vilket inte var något nöje precis. Sedan gick det oförskämt bra för oss så gott som hela åttiotalet.

Jag vill dock nämna det faktum att Söderfors/Långshyttan vid mitten av åttiotalet hade tjugofem procent av världstillverkningen av snabbstål och Uddeholm samtidigt hade minst tio procent av världstillverkningen av verktygsstål. Sedan har Söderfors/Långshyttan blivit franskt och Uddeholm österrikiskt. Ja, det är svårt för en gammal man att hänga med i svängarna och kanske att det trots allt ligger någonting i det här med pensionsålder!

Bengt Carlmarker

Köp årsskrifter!

I mån av tillgång säljer GFK äldre årsskrifter. Tillgången på överexemplar är riklig för åren 1970-1994. Av äldre årsskrifter, från och med 1952, finns enstaka exemplar kvar, med undantag för åren 1956, 1959 och 1965.

1994 års skrift kostar 30 kr/st. Övriga årgångar kostar vid köp av 1-4 st 25 kr/st och vid köp av 5 eller fler 15 kr/st. I priserna ingår portokostnad.

Beställning görs genom insättande av belopp på föreningens postgiro 25 83-3. Ange vilken eller vilka årsskrifter som önskas på talongen.

För årgångar där endast enstaka exemplar finnes bör kontakt tas före beställningen med Redaktören.

Budskap mellan generationer

I Hong Kong residerar sedan några år Magnus Hjelm, student 1952, efter många år i England. När jag bad honom dela med sig av sina erfarenheter som "herrarbetare" kom följande tänkvärda svar. Vem tar upp den kastade handsken?

Bidragen i en tidskrift som Gamla Falukamrater handlar om gångna tider. Varje nytt nummer av tidskriften erbjuder en resa tillbaka i tiden. För min generation har turerna oftast varit av historisk natur med skildringar av händelser, som inträffade långt före vår skolperiod. Det är naturligt eftersom "preskriptionstiden" för många av tilldragelserna är lång. Historier om levande personer sätts oftast inte på pränt.

Den regeln gäller särskilt beträffande våra lärare, som vet allt om våra starka och svaga sidor. De tycks också ha "datorminnen" för malörer, så f.d. skolelever som historieberättare tage sig i akt!

Vi har läst många trevliga bidrag om Billengren, Herlenius, Jobs, Vikar och många andra under årens lopp. Som historiska personer har de varit förvånansvärt levande, när de återuppstått från trycksidornas svärta.

Det kan förklaras av att de stiger fram ur en gemensam minnesbakgrund, välkänd även för min skolgeneration och som därför kan förses med många sinnesintryck.

De kantnötta ändarna på trappstegen till aulan, nästan i ögonhöjd för en 1[5]:a under trappmarschen till morgonbönen, spiran på Kopparbergs kyrka, synlig genom aulafönstren bakom vårskira björkar och en distraktion till allvarsorden från pulpeten. Kyrkklockan, syn-

Glasögon
Kontaktlinser

ÖSTLUNDS OPTIK SYNSAM

Stora Torget
791 71 Falun

Köpmannagatan 3
792 30 Mora

lig genom fönstren på klassrummen mot Kristine kyrka, och med minutvisare som rörde sig med snigelfart mot halvslaget till tre, om lektionen var besvärlig.

Ljuskäglan genom mörkret i geografisalen från balloptikonapparaten, stor och mystisk, bärare av bleka bilder från avlägsna länder och avslöjare av ett mer eller mindre tätt moln av dammpartiklar beroende på städningsintensiteten. Lukten från nya golvfernissan första dagen efter sommarlovet, doften av tidig sommar genom ett öppet klassrumsfönster under sista lektionen en lördagseftermiddag.

Känslan av att skriva på svarta tavlan med krita, med en ny och lång eller en stump tycktes påverka resultatet, att hålla det svarta handtaget till den tunga skolporten och kliva in i allvaret bakom dörren, att klappa Wallins bronsaxel, tempererad efter årstiden, när den egna längden räckte till.

Den läckra smaken av en Dixikola, köpt i Ellen Björkqvists speceriaffär efter första lektionen, intryckt i mjuka gommen för att räcka rasten ut. Sådana är de gemensamma sinnesintrycken för generationer av elever i "gamla" Falu Högre Allmänna Läroverk.

En summarisk granskning visar att bidragen till Gamla Falukamrater oftast har kommit från de äldre inom föreningen, helt naturligt eftersom den bästa historieskrivningen borde komma från sanningsvittnen. Yngre medlemmar verkar mest att ha inskränkt sig till att läsa tryckalstren till nytta och nöje.

Men faxmeddelandet till mig från Gitt Rosander med artig förfrågan om ett bidrag klargjorde att begreppet gammal hade antagit en ny personlig dimension.

Jag var nu själv en "Gammal" Falukamrat tillsammans med alla andra i min generation med ansvar att bära tradionerna vidare. Och varför inte!

Preskriptionstiden har utlöpt för många nya historier om andra uppskattade och omtalade lärare än dem som det mest har skrivits om, Magnus Selling, Erik Walles, Karl Erik Wingård, Karl Rogberg, Ejnar Klefbeck, för att nämna några i raden av personligheter under min skoltid.

Vi måste börja skriva mera om dem för yngre generationer men varför inte också skriva om andra personer än lärare, t.ex om Viktor Johansson, legendarisk skolvaktmästare.

Under min skoltid bodde min familj i en lägenhet på Bergmästargatan 34, mitt emellan Östra skolan och läroverket och med 30 sekunders skolväg, om man sprang fort. Frestelsen att stanna i sängvärmen på mornarna var därför naturlig men hölls under kontroll, mest med hjälp av ett vakande modersöga.

Därför upplevde jag aldrig att stå framför den stängda skolporten, låst av Viktor på sekunden skolklockan började ringa och med Johan Olof Wallin ogillande vändande ryggen mot syndaren. Viktor öppnade porten igen när trappmarschen till aulan avslutats och syndaren beordrades att hämta klassboken för en anteckning. Klassföreståndaren skrev därefter in den sena ankomsten i den så kallade anmärkningsboken för påskrift av målsman.

Syndaren kunde alltid försöka skylla på halt väglag eller punktering på cykel-

däcket för att mildra föräldrareaktionen om avståndet mellan bostaden och läroverket var långt, men vad kunde man skylla på om sträckan var 200 meter? När jag efter avklarad studentexamen påpekade att jag under alla skolåren och mot höga odds hade lyckats slinka genom porten i tid för trappmarschen, sade Viktor, vänlig bakom en stram framsida, spontant: "Jag vet och det är jag ledsen för". Det finns säkert andra historier att berätta både om Viktor Johansson och andra anställda.

Kommer vi, de "nya" Gamla Falukamraterna, att kunna förmedla levande intryck från vår tids skola till yngre generationer? Uppgiften förefaller inte så lätt. Nya gymnasielokaler, nya undervisningsmetoder, skolkritan utbytt mot datorer och annan informationsteknik har skapat andra referensramar för sinnesintrycken och resulterat i ett brott på kommunikationskedjan mellan tidigare skolgenerationer.

En katastrof eller en utmaning? Förvisso en utmaning som lätt kan klaras, utnyttjande nya tekniska möjligheter som många av de "Gamla" Falukamraterna har varit med om att skapa. Nu kan arkivmaterial från det gamla läroverket sammanställas i datorformat och gamla smalfilmer, fotografier, bandupptagningar från storträffar och skolkonserter och text kan kombineras på en CD ROM. (Bäst att skynda innan källmaterialet blir bortkastat eller förstörs av tidens tand.) Det vore trevligt om vi så småningom kunde gå till *http://www.Gamla.Falukamrater.se* för att uppleva historiens vingslag i ord, bild och ljud, kanske även den gamla skolan som *"virtual reality"*[1] . Så kan vi fortsatt knyta samman äldre och yngre studenter från en skola vi kan vara stolta över.

Magnus Hjelm

1) Virtual reality är en term för att visa en verklighetsliknande miljö i datorer, reds anm)

FALUNYHETER - *Klipp ur Falukuriren*

Ett klipp för alla Faluns studenter

blev det i september, då Falu Studentkår äntligen fick inviga sitt nya kårhus i f.d. Faluklinikens hus.

Nu skall Carl Larsson-gården byggas ut

I oktober startades en utbyggnad på Carl Larsson-gården. Det är det nya stallet som skall förlängas och ge plats för en ny försäljningsavdelning. Utbyggnaden kommer att ge bättre utrymmen för både besökare och personal. (10/10)

Fil. dr. Gunnar Wistrand

dog i oktober. Han var lektor i biologi i Falun från 1950 fram till sin pensionering 1973.

Han har under åren publicerat en rad skrifter, bl.a. tre uppsatser om Dalarnas flora. (10/10)

Dalarna för 30 år sedan

Skolstyrelsen har fastställt namnet Falu gymnasium för f d läroverket i Falun. (31/12)

Från Vallpojke i Svärdsjö till VD i Düsseldorf

Kajsa och Jan-Erik Holmsved är falukamrater av något yngre årgång med erfarenhet av många utlandsår. Även hos dem spelar det svenska stålet en stor roll.

Herrarbete

Göran Rosander beskriver i sin avhandling *Herrarbete* dalfokets säsongsvisa arbetsvandringar både inom och utom landet för att skaffa inkomster som kunde dryga ut "den knappa bärgning torvan kunde giva". Enligt dalfokets sätt att se var alla, som hade råd att anställa någon, "herrar", därav avhandlingens namn.

Det rörliga livet och öppenhet för intryck präglar också ett modernt dalfolk, Kajsa och Jan-Erik Holmsved, vars herrarbetsvandringar fört dem från Svärdsjö till Sandviken, Bryssel, Sandviken, Düsseldorf, Uddeholm, Degerfors, Düsseldorf, Karlstad, Frankfurt och så Düsseldorf igen. Det blev sammanlagt tolv flyttar innan de 1991 återvände för gott till den gula släktgården i Svärdsjö.

Den omedelbara anledningen till att återflytten blev av just 1991 var att huset behövde målas och att målaren inte kom. Kajsa och Janne bestämde sig för att måla själva och då måste man ju vara på plats!

Nu njuter de i fulla drag av friheten och naturen även om de saknar alla vänner de fått efter tolv år i Düsseldorf.

Kajsa kan dock stundtals känna en längtan efter storstadslivet medan Janne mera uppskattar friluftslivet.

"När jag nickar ska du säga Oui"

Parets gemensamma historia började i småskolan. 1957 blev det vigsel i Bryssel och Janne instruerade sin brud: "När jag nickar skall du säga *Oui*". Som "ärkerealare" kände Janne ett behov av att öka sina språkkunskaper genom två år på Schartaus Handelsinstitut efter studenten 1950, följt av praktik i Bryssel, medan Kajsa, född Lindström, utbildade sig till farmaceut. Det blev dock inte många år i yrket för hennes del genom de många flyttarna. I stället ägnade hon sig i Tyskland åt kurser i svenska för sverigefrälsta tyskar med sommarstuga eller kärleken i Sverige.

De tre barnen har gått i tyska skolor för att få kamrater på hemmaplan. Detta medförde att Kajsa och Janne blev bekanta med skolkamraternas föräldrar och hela familjen kom på så sätt in i det tyska vardagslivet. De två sista skolåren har dock barnen gått i Lundsberg för att inte tappa kontakten med Sverige och det svenska.

Svenskheten har också bevarats genom fyra sommarveckor i Svärdsjö under alla år. Kajsa och Janne har en stark anknytning till hembygden och till släkten. De ser den gemensamma bakgrunden som en styrka, som har underlättat för dem att föra detta rörliga liv.

Kor och specialstål

Jannes arbetsliv började när han vaktade mormors kor i kyrkbyns fäbod. Senare var det specialstålet, som blev hans specialitet, hos Sandviken, Degerfors stålverk, Uddeholmsbolagen och Studsvikskon-cernen samt så småningom som konsult och egen företagare. Numera ägnar han sig bl.a. åt forskning i hembygdens historia - cirkeln är sluten. Vad Falu Högre Allmänna läroverk har betytt för hans utveckling? "Hic, haec, hoc är en bra snapsvisa"!

Red.

Efterlysning

Föreningen Gamla Falukamrater har av Allan Fahlroths arvingar fått en donation, bestående av ett antal lärarkarikatyrer.

Alla utom en är identifierade. Vem föreställer denna bild? Du som vet, hör av Dig till någon i styrelsen!

KARLFELDTBYSTEN

I somras ägnade jag en del tid åt att läsa gamla nummer av årsskriften. Där fanns mycket läsvärt. Bl.a. fann jag en artikel som hade direkt anknytning till vad jag då nyligen hade upplevt på Karlfeldtsamfundets årsmöte i Mora. Det var Bertil Tideström, student 1931, som i en intresseväckande artikel "Jag i Falu skola stått" berättade om en karlfeldtbyst, skänkt av gymnasisterna i Falu Högre Allmänna Läroverk till skolan 1925. Jag blev intresserad av att utreda bystens vidare öden.

Bysten var enligt Tideströms artikel resultatet av en insamling, organiserad av DGF men initierad av Gustaf Ankarcrona och Carl Trotzig, ordförande resp. sekreterare i Dalarnas Hembygdsförbund. Bysten skulle bli "Dalaungdomens egen hyllningsgärd till Dalaskalden" med avsikt att kunna resas på skaldens 60-årsdag den 20 juli 1924. Karlfeldt hade redan givit sitt samtycke och skulptören Arvid Backlund var engagerad att utföra porträtthuvudet i trä. Erik Axel Karlfeldt hade visserligen aldrig gått i Falu skola utan tog studenten i Västerås 1885 men hans namn gav tydligen ett sådant anklang bland falugymnasisterna att de med iver tog sig an uppgiften. Det visade sig dock inte vara så enkelt att få ihop pengarna, 3.000 kronor, som senare prutades till 2.000 "plus 75:- för postamentet". Tideström uppskattar att 2.000 kronor 1925 motsvarade kanske 30.000 1985. Enligt Falu Kuriren hade bl.a. föreningen Gamla Falukamrater "skänkt ett kontant bidrag på 200 kr".

I maj 1925 fick Backlund den sista av ett tjugotal inbetalningar i småposter och bysten hämtades troligen samma dag från konstnärens ateljé vid Blindgatan, Carl Larssons gamla gård, av

Följ med Falu Kuriren in i nästa sekel!

Falu Kuriren

Dalarnas STÖRSTA tidning

Ring Abonnentservice 023-935 01

DGF:s bibliotekarie Folke Tideström, ordföranden Svante Svärdström och skattmästaren Erik "Kicke" Berggren.

Falu Kuriren beskriver den 10 juni 1925 det högtidliga överlämnandet av bysten till skolan i samband med läroverkets musik- och sånguppvisning den 9 juni. Den nybakade studenten Eyvind Bratt överlämnade gåvan "som elegant representant för eleverna", skriver Tideström, som själv var med. Gåvan mottogs av skolans inspektor.

Tideström menar att det kan diskuteras om bysten överlämnades som gåva eller som deposition. De ursprungliga initiativtagarna använde bara orden "uppställas i Falu H A L". Här finns skiftande åsikter.

Karlfeldtbystens placeringar i läroverket

Vid överlämnandet var bysten uppställd i aulan men placerades sedan i den monumentala övre trappavsatsen på väggen upp mot aulan. Där stod den då, som Tideström berättar: "1931 års abiturienter, invigningsvårens 3:e klassare, vandrade upp till studentsvenskan i aulan den 9 april. En och annan av klasskamraterna hade i morgonens radionyheter hört meddelandet att Karlfeldt hade dött föregående dag. Och så hör vi då uppsatsämnena läsas upp - och som ämne nr 2: Fröding och Karlfeldt. Två diktarpersonligheter. En jämförelse."

1960 återfann Tideström Karlfeldtbysten i den ommöblerade aulan.

Flytten skedde av säkerhetsskäl enligt rektor Erik Sandberg. Någon hade färgat skaldens näsa röd med läppstift. Men värre saker skall hända och den gamla ekbysten får allt hårdare törnar. Till sist flyttas (räddas?) den upp på skolvinden.

Vid något tillfälle under 1970-talet tycks bysten ha blivit framtagen och visad för allmänheten tillsammans med andra gamla inventarier under temat "Från läroverkets vind". Karlfeldt får sedan följa med flyttlasset upp till Lugnet 1983.

På Lugnetgymnasiet 1985

Tideström finner Karlfeldt på en hylla i svensk-språk-institutionens lärarrum, i ett ganska skamfilat skick. Sockeln tycks ha kommit bort i flytten, "ett öga är blått, en limfog är uppsprucken och ett par bitar i bröstpartiet har lossnat." Backlunds namn och årtalet 1924 är inskuret i träet men av en trolig metallplatta på framsidan finns bara märken kvar.

Tideström avslutar sin artikel:

"...Nu är i alla fall både skolan och DGF uppmärksammade på situationen. Till att börja med bör det ske en renovering av sakkunnig konservator och genom skolans försorg. Och sen är det kanske dags att utreda både ägandeförhållande och ansvarför framtiden. Också för Gamla Falukamrater finns det ju all anledning att intressera sig för den här frågan och att då kanske också ägna intresse åt alla de andra konstverk, fasta och lösa, som en gång prydde våra gamla skolor, både Läroverket och Valhalla."

1996

Tideströms artikel väckte min nyfikenhet. Hade något hänt med bysten sedan 1985 och i så fall vad?

På Lugnetgymnasiet fick jag en intressant guidning av bibliotekarie Astra Olzon, som stolt förde mig till biblioteket. Där stod han, skalden, mitt i salen på skåpet för kortregister och blickade ut över ivrigt sysselsatta ungdomar. Renoverad var han och en sockel hade han fått, liksom en silverplatta, utförd av silversmed Staffan Nilsson, Falun. Tyvärr är texten dock inte helt korrekt. Den lyder:

ERIK AXEL KARLFELDT

Porträtt av Arvid Backlund

Gåva från Gamla Falukamrater 1926

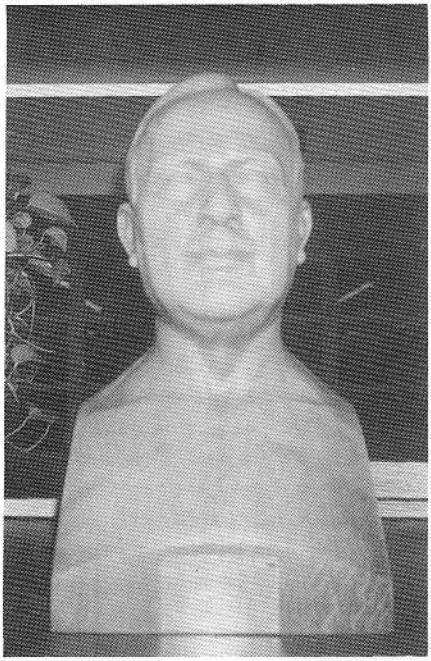

Astra Olzon var bekymrad över felaktigheterna, som ju går att rätta till, men det kräver engagemang och pengar.

För en gammal falukamrat, som vuxit upp med Karlfeldt via sin mor som kom från Karlfeldts hemtrakter, och som är medlem i Karlfeldtsamfundet är det viktigaste dock att porträttbysten är återställd i sitt ursprungliga skick och har fått en hedersam placering mitt bland ungdom som söker kunskap.

Vad övriga konstverk från de gamla skolorna beträffar, medgav inte tiden något systematiskt efterforskande, men vid en snabb rundvandring var det lätt att konstatera att Lugnetgymnasiet är fyllt med konst av både äldre och yngre datum. Huvudentrén är t.o.m. skapad för att rymma de båda jättestora målningarna med dalamotiv från sommar och vinter av Anshelm Schultzberg, som tidigare hängt i Valhalla.

Bland nyare konstverk märks en fris, snidad i trä av Anders Åberg, som löper runt ett elevutrymme.

En "levande" Karlfeldt

Jag nämnde i ingressen Karlfeldtsamfundet, som i år höll sitt årsmöte i Mora. Karlfeldt var som vanligt närvarande inte blott andligen utan också också genom en prunkande lustgårdsbukett från trädgården i Sångs samt - genom en porträttbyst av Arvid Backlund, make till den på Lugnetskolan.

Karlfeldt kom även att manifestera sig i Orsa kyrka inför våra häpna ögon på söndagsförmiddagen. Deltagarna i årsmötet hade bussats till kyrkan där vi fick ta del av kyrkans historia och lyssna till sång av Erik Saedén. Komminister Bo Bernhardsson höll andakt, utgående från den text som lästes midsommardagen 1919. Bo Berggren reciterade skaldens dikt "Kyrkosångarne" och si - då stod överraskande tre män i mittgången, en "lång som en midsommarstång", en "som en större profet" och en "mera av landets typ"! "Fagert och underbart" sjöng de med i Den blomstertid, prins Wilhelm-Gunnar Lundh, Zorn-Lars von Sydow och Karlfeldt-Hans Barentheim.

Dottersonen Hans var intill förväxling lik sin morfar, iklädd Karlfeldts rödbruna kostym, sydd av tyg som blivit över från Zorns kända kostym. Även hatten var morfars egen. De tre herrarna lämnade sedan kyrkan i "en vagn utan hästar".

"I denna stego de främmande tre; att de voro något heligt kunde man se. Ett moln slog upp kring den frustande kärran, och folket sade: De fara till Herran."

Undra på att jag blev intresserad av Karlfeldtbysten!

Red.

Karfeldtsamfundet i Mora. Utanför Orsa kyrka fr v Lars von Sydow (Zorn), Gunnar Lundh (prins Wilhelm), Hans Barentheim (Karlfeldt). Bil: Bentley 51.

Rutkrossningsutbetalningskassan

För drygt 50 år sedan samlades ett gäng killar i 11-12-års åldern till hemliga riter och bildade Föreningen VV6, en förening som har fortsatt att mötas under åren. Den splittrades i vintras, då Göran Rosander, student 1951, gick bort. Den blivande folklivsforskaren förnekade sig inte - han var och förblev under alla år föreningens arkivarie. Föreningens arkiv, som fortfarande befinner sig i den nedan omtalade väskan, ger besked om den omfattande verksamhet som dessa unga pojkar, senare män i staten, ägnade sig åt. Rutkrossningsutbetalningskassan var en.

I min källare ligger en liten blå anteckningsbok med påskrift "Rutkrossningsutbetalningskassan. Kassabok". Bakom den döljer sig ett framgångsrikt försäkringsbolag. Men låt oss börja från början.

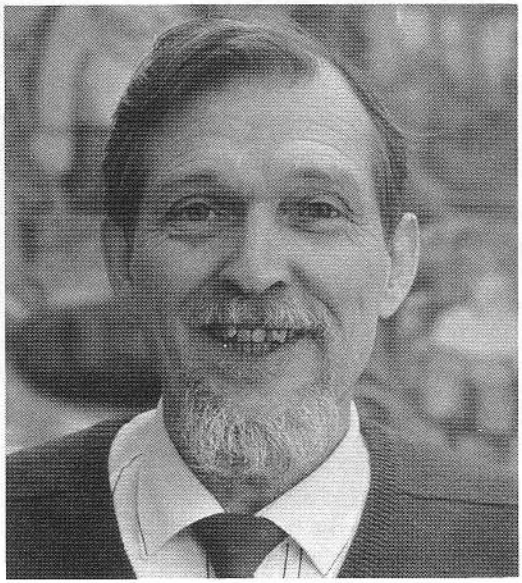

Kassan var ett led i aktiviteterna hos en liten kamratförening vid läroverket i Falun. Föreningen hette VV6 (förkortningens betydelse var, är och skall förbli hemlig). Medlemmar från början var Gunnar Söderström (fil. kand. särskollärare, Gävle), Jan-Erik Wikström, (landshövding, Uppsala), Lars Åhlman (civ.ing., Tullinge) och jag själv. Något år efter starten, 15 januari 1945 – vi gick då i 2:5 a) – tillkom en femte medlem, Sven Sjödahl (studierektor, Trollhättan).

Vi träffades i stort sett var helg och ägnade oss åt tävlingar, såväl sportsliga som intellektuella, vidare spel och allmän kamratlig samvaro, förgylld av klubbverksamhetenes alla "måsten": stadgar, protokoll, klubbsång, flagga, klubbmärken osv.

I april 1948 skedde en liten olycka av det slag som händer när grabbar är i farten. Min dagbok berättar den 14:e:

Sett smalfilm på geografin. En handlade om Sandvikens järnverk den andra om jordbruket i Kansas. Haft ledigt följande timme, biologi.

[I båda ämnena hade vi adjunkt Einar Klefbeck, "Klibben".]

Då stod Ålis, Sven och jag och sparkade

sten på varandra utanför stora dörren [i det hus jag bodde, Promenaden 29].

Sven sparkade en sten som höjde sig och slog sönder Centrala begravningsbyråns skylt. C:a 35 kronor.

Hade den träffat 2 dm längre ned, hade ett skyltfönster gått.

Vi beslöt att stifta ett försäkringsbolag, vilket skedde på ett VV6-möte hos Lars i Svärdsliden söndagen den 18 april. Förmodligen upprättades stadgar, det finns plats för dem längst fram i anteckningsboken, men av någon anledning blev de aldrig inskrivna där.

Som grundkapital sköt VV6 till 4 kr. Inträdesavgiften blev satt till 1:-.

Enligt kassaboken betalade Sven aldrig, och han blev heller inte med i bolaget. Vi övriga inträdde, men Jan-Erik flyttade sommaren 1948 till Göteborg och kom också att stå utanför.

Så var inte fallet med Gunnar, trots att han efter realexamen det året började på seminariet i Kristianstad.

Månadspremien sattes till 25 öre. Beloppet var inte så litet med hänsyn till att en kvällsföreställning på bio kostade 1:50. Pengarna flöt in; kassaboken berättar att någon skolkade bara elva gånger fram till december 1950.

En springande punkt är givetvis hur utbetalningarnas storlek skulle bestämmas. Vi tycks inte ha bildat oss en mening om det under det första året, men den 2 mars 1949 blev problemet brännande, som strax skall berättas.

Den dagen gjorde Lars och jag "förslag till utdelning i Fönsterruts- och skyltkrossningsförsäkringsbolaget i VV6", som det stolta namnet löd enligt påskrift på den kurva som konstruerades.

Utgifter upp till 1:- betalades fullt ut, därefter sjönk andelen, så att den utbetalda summan blev procentuellt lägre ju dyrare det sönderslagna föremålet var. 50% utbetalning låg vid 6:-.

Vad var det då som hände? Bakom kassabokens lakoniska "Utbet. till väskköp. Sönder av GR och LÅ" döljer sig en liten brottningsmatch i all vänskaplighet före lektionen i R I:3 a (med lektor Carlberg som klassföreståndare), varvid vi råkade trampa hål i en liten resväska av papp, som Gunnar Nisser från Olsbacka använde som skol- och matväska.

Utbetalningen blev på 2:73, vilket visar att väskan prissattes till 5:-.

Ytterligare en utbetalning finns. Den 12 augusti 1950 skedde "utbet. till fönsterruta. Sönder av GR", 2:80, som pekar på en kostnad för rutan på 5:50.

Dagboken berättar att det var ytterdörren hemma som jag lyckades slå sönder.

Vid ingången av 1951, studentterminen, upphör kassaboken.

Det framgångsrika försäkringsbolaget uppvisade då en behållning på 17:47. Pengarna ligger ännu prydligt i en cigarrlåda i arkivet – bestående av den söndertrampade men tape-lagade väskan!

Göran Rosander

SIGVARD MONTELIUS

Sigvard Montelius gick bort 1994. Hans hustru Anna-Lisa sammanställde året därpå en förteckning över hans tryckta skrifter och artiklar 1929-1994. Den har givits ut av Dalarnas Biblioteksförbund. Med benäget tillstånd återger jag här förordet av landsbibliotekarie Olle Wingborg.

"Vid älvom på berg och i dalom" - detta är titeln på den presentation av Dalarnas kulturhistoria som Sigvard Montelius 1971 sammanställde för Allhems landskapsbok om Dalarna. Rubriken, hämtad från prosten Andreas Wallenius klassiska dalvisa, skulle även kunna stå som rubrik för Montelius eget rika författarskap. Då detta nu fått sitt definitiva slut, har det känts angeläget att förteckna alla de skrifter och artiklar som tillkommit under årens lopp.

Litteraturförteckningen vittnar vältaligt om Sigvard Montelius livskraftiga rötter i det egna landskapet och det egna stiftet. Som framgår av de allra första numren är utgångspunkten Järna socken. Men mycket snart rör han sig hemtamt inom hela Dalarna, detta antingen det handlar om fäbodväsen, brukshistoria eller finnmarksbebyggelse. Och sakkunnigt kommenterar han tidigare resenärer i Dalarna och levandegör deras upptäcktsfärder.

Det som karakteriserar Montelius författarskap är både bredden och djupet, omfånget och vederhäftigheten. Som framgår av alla recensioner presenterar han med intresse och engagemang den strida ström av sockenskildringar och hembygdsböcker som utkommer. I sin egenskap av forskare vistas han inte endast i arkiv och bibliotek. Ända från begynnelsen har han behållit en levande kontakt med sitt ursprung. Liksom en gång Karl-Erik Forsslund är han en vandrare som söker upp bygdens människor och lyhört lyssnar till dem. Det finns hos honom ett starkt patos och en stor respekt för dem som utan yttre åthävor brukat mark och jord.

Därmed inte sagt att lokalhistorikern Sigvard Montelius är motståndare till nödvändiga eller ofrånkomliga förändringar. Men det som under alla förhållanden bör bevaras slår han vakt om - nämligen kunskapen om hur det en gång var. Det handlar i hög grad om att se

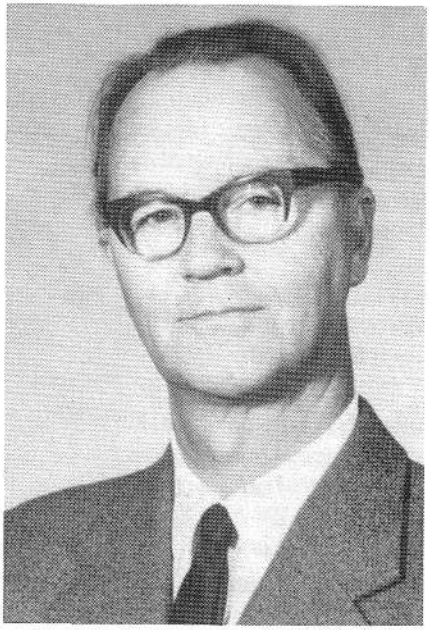

sammanhangen, att förstå det förflutna för att kunna påverka framtiden.

Vilken bok sätter jag själv främst ur Sigvard Montelius rika produktion? På

helt subjektiva grunder väljer jag den volym om Leksands fäbodar som 1975 utkom som nummer sju i Leksands sockenbeskrivning. Det får illustrera vad boken om bygden kan betyda.

Skeberg, Skinnaråsen och Ljusbodarna i Leksands socken är min barndoms sommarland. När jag i vuxen ålder besöker dessa trakter med Sigvard Montelius som sakkunnig guide förstärks min hemkänsla genom den kunskap han skänker mig. Boken om Leksands fäbodar är därför en av mina omistliga hembygdsböcker.

Med förkärlek vänder jag även åter till Sigvard Montelius uppsats i Dalarnas hembygdsbok 1991. Den handlar om dalälvsvandraren Karl-Erik Forsslund. På sidan 172 finns ett foto från 1939 av ett betydelsefullt möte: "Karl-Erik Forsslund får besök av en ung intresserad student, Sigvard Montelius."

Artikeln om Forsslund avslutas med följande mening: Karl-Erik Forsslund har skapat åt sig en för framtiden bestående plats i raden av stora dalaskildrare: Linné, Hülphers, Arosenius, Forsslund.

Återstår blott för mig att komplettera med ytterligare ett namn: Sigvard Montelius.

Olle Wingborg

FOTO A-BILD ÄR FOTOBUTIKEN MITT I CENTRUM

Vi har eget färgfotolab, där vi gör dina färgkopior med höga kvalitetskrav, du får dem dessutom färdiga på någon timme.

Stor sortering av

Kameror · Projektorer · Kikare mm
Tillbehör · Album · Ramar

Välkommen till oss, Vi kan foto.

FOTO A-BILD

FÖRENINGEN Gamla Falukamrater

POSTGIRO 2583 - 3

HEDERSLEDAMÖTER

Torsten Berggren, Börje Bergsman, Lalla Hård, Anders Johansson, Mats Lagerwall, Valter Lannermark, Ulla Lindgren Eije Mossberg, Christina Nordell, Erik M. Yrgård

STYRELSE

Ordförande:
Ann Lewis Lloyd,
Norra Rälta, 79031 Djura
Tel 0247-920 52

Vice ordförande:
Olle Eklund,
Kaprifolvägen 42, 165 59 Hässelby
Tel bost 08-38 47 97,
arb 08-550 210 45

Sekreterare:
Ulla Lundquist,
Morkullevägen 39, 175 64 Järfälla
Tel bost 08-36 78 94,
arb 08-737 65 00

Vice sekreterare:
Anders Miller
Törnskogsvägen 29B,
192 48 Sollentuna
Tel bost 08-585 708 02

Skattmästare:
Bertil Lindén
Vallmovägen 16,
191 43 Sollentuna,
Tel bost 08-96 25 78,
arb 08-690 30 35

Klubbmästare:
Karin Marvick
Birkagatan 25, 113 39 Stockholm,
Tel bost 08-30 07 46,
arb 08-616 40 98

Vice klubbmästare:
Gunnel Nordlundh
Skaldevägen 84, 161 42 Bromma
Tel bost 08-25 53 11

Matrikelansvarig:
Anders Johansson
Trollesundsvägen 52, 5 tr
124 32 Bandhagen
Tel bost 08-647 13 73

Suppleant och redaktör:
Gitt Rosander
Fridshyddevägen 5,
191 36 Sollentuna
Tel och fax 08-92 02 66

Suppleant och annonsakvisitör:
Lillemor Spahr
Fahlhemsvägen 4, 791 45 Falun
Tel bost 023-253 84,
arb 023-78 24 14

Revisorer:
Kjell Ängelid, Per Håkan Abenius
Suppleanter:
Birgitta Nordling, Tore Svensson

Valnämnd:
Birgitta Larsson, Per Ström, Birgit Wendt
Suppleanter:
Erik Gannedal, Marianne Lissdaniel

STORA
ett företag i tiden

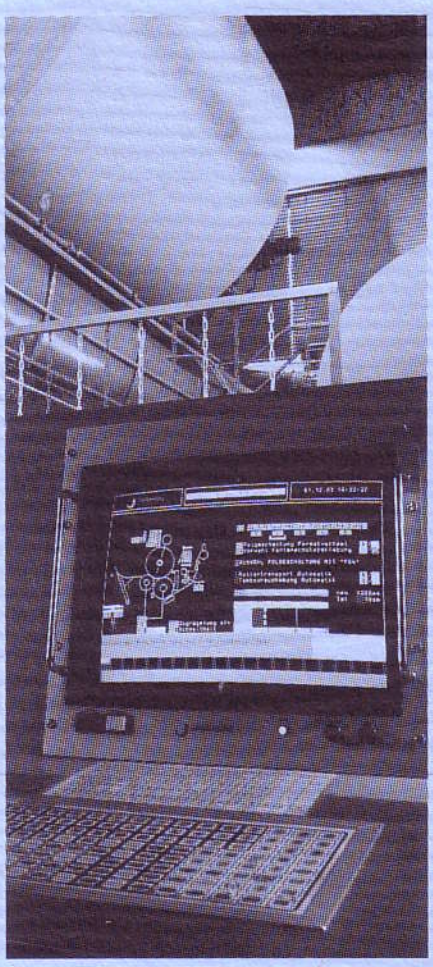

STORA är ett av världens största skogsindustriföretag med en betydande tillverkning av tryckpapper, finpapper, kartong och förpackningspapper. Råvarubasen är skogen och kraften.

Långsiktighet, kontinuerlig forskning och lyhördhet för marknadens behov har medverkat till att STORA förmått möta omvärldens krav och den ökade konkurrensen. STORAs mål är att koncentrera resurserna till den skogsindustriella verksamheten.

Svenskt skogsbruk är känt för hög effektivitet och stor miljöhänsyn. Miljöfrågorna har stor betydelse för STORA, som med skogsbruk, kraftproduktion och industriprocesser ofrånkomligen både påverkar och påverkas av miljön. STORA bedriver ett aktivt miljöarbete, grundat på en egen miljöpolitik, STORA och Miljön.

STORA är ett internationellt företag med verksamhet i många länder och med huvudkontoret i Falun. STORA har ca 21 000 anställda i ett tjugotal länder och en årsomsättning på ca 45 miljarder kronor.

STORA · 791 80 FALUN · Telefon 023-78 00 00 · www.stora.se

STORA